

Bagi Dániel

Európa közepe 1000 körül

Húsz éve jelent meg az *Európa közepe 1000 körül* című, német–magyar–lengyel–cseh–szlovák nemzetközi együttműködésben szervezett kiállításához írott reprezentatív, kétrészes tanulmánykötet. A munkát két neves német muzeológus, Alfred Wieczorek és Hans-Martin Hinz gondozta és adta ki. A kiállítás, illetve a tárlathoz készült tanulmánykötet a közép-európai rendszerváltoztatások után tíz évvel átfogó képet kívánt nyújtani a közép-európai térség régmúltjáról, az 1000. év körüli eseményekről. Az eredetileg német nyelvű, de magyarra, lengyelre, csehre és szlovákra is lefordított tanulmányokat – német tudósokon kívül – a közép-európai országok legkiemelkedőbb középkorkutatói, régészei és művészettörténészei írták.

A kötet révén a közép-európai politikai változások után első alkalommal lehetett egyszerre bemutatni a térség politikai, gazdasági és kultúrtörténetét. Nem tudni, hogy a jubileumi év eufóriája vezette-e a kiadókat, vagy egész egyszerűen a német Mitteleuropa-fogalmat szerették volna új „köntösben”, a térség nemzeti történetírásainak figyelembe vételével újraalkotni. Mindenesetre a kötet egy célt biztosan nem ért el: nem lehet nyerni belőle sem egy akár német, sem egy akár összeurópai „Közép-Európa képet”.

Már az is sokatmondó, hogy a szerzők sorából kimaradt Gerard Labuda (1916–2010), a lengyel középkorkutatás egyik legnagyobb formátumú alakja, akinek szinte egész életműve a korai Piast-monarchia történetét fogja át. Ennek oka nem ismeretes, csak találgatni lehet: Labuda professzort élettapasztalatai (1939–1945 között illegalitásban élt a megszállt Lengyelországban) egész későbbi életében távol tartották minden olyan tudományos vállalkozástól, amely valamiféle német modellre épült. Ez önmagában is nagy veszteséget jelent, mert Gerard Labuda munkáiból csak nagyon keveset lehet olvasni más nyelven, mint lengyelül.

Ennél azonban jelentősebb kérdés, hogy maga a vállalkozás sem sikerült tökéletesen: a cseh, lengyel, szlovák és magyar kutatók által írt tanulmányokból inkább az egyes közép-európai nemzeti történetírásokon belüli ellentétek kerültek felszínre, mint valamiféle egységes Közép-Európa kép. A kötetben megjelentetett tanulmányok alapján (és itt elsősorban a történeti tárgyú munkákra gondolok), jól kitapinthatóvá válik az a dilemma, amely mindig is jellemezte a térség nemzeti történetírásait: volt-e folyamatosság az első, az ezredforduló környékén létrejött monarchiák és a Nagymorva Birodalom között? Milyen mértékű lehetett a nagymorva örökség? És ezzel összefüggésben: mi történt az ezredfordulón? Miért nem lett Csehország királyság, miért nem alakult ki önálló egyházszervezete? Volt-e királykoronázás Lengyelországban? Volt-e egy speciális, csak a régió viszonyai között értelmezhető közép-európai állammodell? És ha igen, annak hol vannak a gyökerei? A 9. századi struktúrákban vagy a 10-11. század fordulójának változásaiban?

A magyar és csehszlovák (illetve 1993 óta cseh és szlovák) történetírás közötti régi viták jobban ismertek a hazai közönség számára. Az új szlovák történetírás egyébként éppen ebben a kötetben lépett a nemzetközi közönség elé egy – bár nem új, de megújított – elmélettel: e szerint a Nyitrai Fejedelemség struktúrái még a 11. század első felében is tovább éltek az Árpádok Magyarországon. A 11. századi magyar dukátus nyitrai részei különálló „államként” funkcionáltak, és gazdái, a későbbi I. Béla, I. Géza és I. László királyok először ott, majd utána Magyarországon uralkodtak, azaz már a 11. században is létezett egy, a későbbi Szlovákia egyfajta előzményének tekinthető struktúra.

A kiadvány tanulmányait olvasva azonban előtűnik egy másik töréspont is: a cseh és lengyel történetírás felfogása közötti szakadék. A kötet idevágó írásaiban szembevetendő a lengyel és a cseh történészek felfogása közötti különbség a tekintetben, hogy ki uralta 1000 körül Kis-Lengyelország és Szilézia területét. A Přemyslidák, akik 999 után, azaz II. Boleszláv halálát követően mindent elvesztettek a néhai nagymorva örökségből, vagy a Piastok, akik nem sokkal később meg is szervezték ezeken a területeken a lengyelországi keresztény egyházat.

Az egyébként eldönthetetlen kérdés tétje elsősorban az, hogy a Piastok „zöldmezős beruházásként” hozták-e létre 1000 körül a krakkói és wrocławai püspökséget, vagy ezek egyfajta sajátos strukturális folyamatossággal a nagymorva egyházszervezet alapjaira épültek?

A sort még hosszan lehetne folytatni. Nem véletlen, hogy az elmúlt húsz évben a kutatásba belépő új korosztályok munkáiban csak elvétve lehet találkozni az *Europas Mitte um 1000* köteteiben megjelent tanulmányokkal.

Sokkal inkább az látszik, hogy – kevés kivétellel – mind a magyar, mind a lengyel, mind pedig a cseh történetírás azt a képet igyekezett újjáformálni, modernizálni, amelyet saját történetírói hagyománya alakított ki.

A legfontosabb kivételek közé sorolhatjuk Christian Lübke monográfiáját a középkori Kelet-Közép-Európáról, Font Márta összefoglaló munkáját, amelyben a két nagy keresztény kultúrközösség, a latin és a bizánci Európa közötti térség történeteként tekinti át Kelet- és Közép-Európa múltját a 12. századig és végül a Przemysław Urbanczyk, Przemysław Wiszewski és Berend Nóra által jegyzett kézikönyvet, amelyben a régió 900–1300 közötti történetét mutatják be. Ezek a kivételek azt bizonyítják, hogy éppen annak van értelme, ha valamennyi tudományos eredményt egyszerre hasznosítva próbálunk meg új képet alkotni a kelet-közép-európai régió középkori történetéről.

